

POLOŽAJ VEŠTAKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Krivični događaj je po svojoj prirodi i sadržini veoma složen, jer u sebi sadrži kako krivično delo, tako i eventualnog učinioca toga dela. Samim tim, krivični događaj je sastavljen od različitih pravno-relevantnih činjenica koje treba utvrditi u zakonom pokrenutom i sprovedenom krivičnom postupku, kako bi se isti uspešno rasvetlio i rešio. Među ovim činjenicima sve više se nalaze takve činjenice za čije je uspešno otkrivanje i utvrđivanje potrebno posebno stručno znanje ili umenje. Posebno stručno znanje ili umenje za otkrivanje ili utvrđivanje činjenica unosi se u krivični postupak putem veštačenja. Imajući u vidu činjenicu da veštačenje u suštini predstavlja delatnost stručnog lica, nužno se nameće potreba da se pronađe i imenuje posebno stručno lice za nosioca te delatnosti. Naime, nosilac delatnosti za utvrđivanje ovih činjenica u krivičnom postupku mora da poseduje određene kvalitete, kako bi sa uspehom mogao da obavlja poverenu mu dužnost. Kvaliteti ovih lica svode se uglavnom na dva osnovna svojstva: posebna stručnost i procesna sposobnost. Lica koja poseduju ova svojstva uobičajeno se u krivičnom postupku nazivaju veštaci (eksperti, artis periti).

1. Pojam veštaka

U teoriji krivičnog procesnog prava pitanje određivanja pojma veštaka nije naročito sporno. Naime, polazeći od posebne stručnosti i procesne sposobnosti lica, većina teoretičara skoro identično određuju pojam i položaj veštaka u krivičnom postupku. No i pored toga, postoje izvesne razlike u određivanju pojma i položaja veštaka u krivičnom postupku, koje se ogledaju najpre u većoj ili manjoj obuhvaćenosti svojstava veštaka prilikom definisanja, a zatim u tome da se određeni pojmovi različito tumače i shvataju. Pored toga, ima teoretičara koji u obradi problematike iz oblasti veštačenja ne prave razliku između osnovnih pojmoveva kao što je veštačenje, veštak i iskaz veštaka, niti pak precizno određuju ove pojmove.

U našoj privičnoprocesnoj teoriji među prvim teoretičarima koji je odredio pojam veštaka nalazi se dr Nikola Ogorelica. Naime, ovaj teoretičar, polazeći od osnovnih odlika lica koja se u krivičnom postupku pojavljuju kao veštaci, odredio je pojam veštaka sledećim rečima: »Vještaci ili stručnjaci jesu nepristrasna lica koja na osnovu stručničke izobrazbe i znanja priopćuju sudu svoja opažanja i struč-

no mišljenje o izvjesnim činjenicama i predmetima koji im se predočuju¹⁾). Na sličan način određuje poja mveštaka još jedan od naših starijih teoretičara dr Božidar Marković, s tim što daje nešto oširniju, ali i manje preciznu, definiciju ovog pojma: »Veštaci (eksperti, artis periti) su nezainteresovana lica, koja zbog njihove stručne spreme ili veštine ili iskustva, stečenog vršenjem njihovog poziva, u postupku uzima islednik ili sud zato da na osnovu stručne spreme, veštine ili iskustva opaze izvesne činjenice, okolnosti ili pojave, ili da o učinjenom opažanju dadu svoje mišljenje, jer je za sve to opšte islednikovo i sudijsko obrazovanje nedovoljno.²⁾ Ovako određen pojам veštaka poslužio je uglavnom kao osnov našim kasnijim teoretičarima iz ove oblasti za definisanje navedenog pojma.³⁾

Među stranim teoretičarima iz ove oblasti takođe ne postoje velike razlike u stavovima oko određivanja pojma veštaka. Naime, i kod ovih teoretičara se uglavnom provlače osnovne karakteristike kao što je potrebna stručnost i procesna sposobnost, koja nužno treba da bude sadržane u pojmu veštaka, kao učesnika u krivičnom postupku. Tako, na primer, jedan od poznatih sovjetskih teoretičara M. S. Strogovič određuje pojam veštaka na sledeći način: »Veštak je lice koje raspolaze znanjima, specijalista u određenoj oblasti znanja koje je pozvano na učešće u isleđenju i u sudskom pretresu radi rasvetljenja jednog ili drugog pitanja za koje je potrebno to znanje.⁴⁾ Na sličan način se određuje pojam veštaka i u francuskoj krivično-procesnoj teoriji.⁵⁾ Interesantno je primetiti da mnogi naši i strani teoretičari ne određuju pojam veštaka, ili pak to čine opisno, opširno i neprecizno.

Kao što se iz napred izloženih definicija vidi, u njima se s pravom stavlja veći akcenat na stručnost lica, kao jedne od osnovnih komponenti veštaka, a manje se precizira i konkretizuje druga komponenta, tj. procesna sposobnost. Na ovaj način se ne sagledava u do-

¹⁾ Dr Nikola Ogorelica: »Kazneno procesualno pravo«, Zagreb, 1899. godine, str. 368.

²⁾ Dr Božidar Marković: »O dokazima u krivičnom postupku«, Beograd, 1908. godine.

³⁾ Tako, na primer, dr Siniša Triva u svom delu »Građansko procesno pravo«, Zagreb, 1964. godine, na str. 433, daje sledeću definiciju pojma veštaka: »Veštaci su fizičke osobe koje raspolažu stručnim znanjem potrebnim za razjašnjenje neke činjenice«. Ova definicija je kratka, ali i nepotpuna, jer ne obuhvata drugu stranu svojstva veštaka kao učesnika krivičnog postupka, tj. njegovu procesnu sposobnost. Na sličan način određuju pojam veštaka dr Bogdan Zlatarić i dr Mirjan Damaška u svojoj monografiji: »Rječnik krivičnog prava i postupka«, Zagreb, 1966. godine, na strani 357: »Vještak je osoba određena od strane procesnih organa da primenom stručnog znanja ili određene vještine dade iskaz u krivičnom postupku«. Slično određuje pojam veštaka i dr Vladimir Bayer u svom delu: »Jugoslovensko krivično procesno pravo«, knjiga II, Zagreb, 1972. godine, str. 175. Naime, on kaže: »Vještak je osoba koja svojim stručnim znanjem i umijećem pomaže organu krivičnog postupka (istržnom sudu, raspravnom sudu) pri utvrđivanju svih činjenica koje se mogu utvrditi samo s pomoću posebnog znanja i umijeća kojim organ krivičnog postupka ne raspolaže«.

⁴⁾ M. S. Strogovič: »Krivični sudski postupak« (prevod). Beograd, 1948. godine, str. 173

⁵⁾ Robert Vouin et Jacques L'eaute: Droit penal et procedure penale, Paris, 1969. god, str. 214.

voljnoj meri položaj i svojstvo veštaka u krivičnom postupku. Ova okolnost je uticala da se položaj i svojstva veštaka u krivičnom postupku različito određuju. Naime, ima teoretičara koji smatraju da vešetak ima svojstvo procesnog subjekta i krivičnom postupku, sa zakonom predviđenim fondom prava i dužnosti. Prilikom davanja veštaku svojstva subjekta u krivičnom postupku, polazi se od šireg pojma subjekta u krivičnom postupku uopšte. Tako se vrši klasifikacija svih subjekata na glavne i sporedne, odnosno učesnike. Glavni subjekti su nosioci triju osnovnih procesnih funkcija u krivičnom postupku: optužbe, odbrane i suđenja. Među sporednim subjektima, odnosno učesnicima se pored svedoka, oštećenog kada nema svojstvo ovlašćenog tužioca, punomočnika, svrstava i veštak.⁹⁾ Nasuprot ovome, ima teoretičara koji smatraju da je vešatak samo učesnik u krivičnom postupku, te da nema svojstvo procesnog subjekta, jer to svojstvo imaju samo nosioci osnovnih procesnih funkcija.⁷⁾

Ako se sagleda suština stavova navedenih teoretičara, onda se može konstatovati da su njihova shvatanja prihvatljiva, s tim što imaju različite polazne osnove. Naime, činjenica je da vešatak kao nosilac delatnosti na planu veštačenja učestvuje u krivičnom postupku i da kao učesnik toga postupka ima zakonom predviđeni fond prava i dužnosti. Isto tako, u toku svoje delatnosti, koja se odvija pod rukovodstvom organa krivičnog postupka, nužno dolazi do određenih odnosa između samog veštaka i organa krivičnog postupka, kao i između veštaka i stranaka. Prema tome, vešatak se u krivičnom postupku javlja i kao pomoćnik suda na planu utvrđivanja činjenica, a rezultat njeve delatnosti, koja se po pravilu manifestuje u formi nalaza i mišljenja kao dokazno sredstvo, odnosno kao posebna stručna pomoć organu krivičnog postupka. Na ovaj način se negira shvatanje onih teoretičara koji smatraju da je sam vešatak, kao ličnost, dokazno sredstvo u krivičnom postupku.⁸⁾

Mada se iz napred izloženih definicija jasno vidi da se kao vešatak u krivičnom postupku može pojaviti samo fizičko lice, ipak se postavlja pitanje da li se kao vešatak može pojaviti i pravno lice, odnosno određena opšta ili posebna ustanova. U teoriji krivičnog procesnog prava sve više preovladava mišljenje da se u krivičnom postupku kao vešatak može pojaviti samo fizičko lice, bez obzira što se veštačenje može poveriti i pravnom licu, odnosno opštoj ili specijalizovanoj ustanovi. Naime, u slučajevima kada se veštačenje poverava opštoj ili specijalizovanoj stručnoj ustanovi, tada se radi samo o posrednom načinu određivanja stručnog lica za veštaka, tj. veštaka u ovom slučaju imenuje umesto organa krivičnog postupka, rukovodilac navedene ustanove. Međutim, samo veštačenje sprovode jedan ili više stručnjaka navedene ustanove i za rezultate ovakvog veštačenja uvek su individualno odgovorni. Prema tome, situacija se ne menjaju i u slučaju kada u procesu istraživanja učestvuje više stručnih

⁹⁾ Među ovim teoretičarima je Dr Toma Živanović: »Osnovni problemi krivičnog i građanskog postupka«, 1940. god. i Dr Dragoljub Dimitrijević: »Krivično procesno pravo«, Beograd, 1971. godine, str. 79, 80.

⁷⁾ Dr Vladimir Bayer — udžbenik II op. cit. str. 201.

⁸⁾ Dr T. Vasiljević: »Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ«, 1964, str. 290.

lica u svojstvu veštaka, odnosno kada se radi o tzv. timskom veštačenju, zbog toga što i u ovom slučaju svaki veštak individualno odgovara za rezultate svoga rada.

Mada je pitanje određivanja pojma veštaka manje sporno, ipak se, kako smo videli, i prilikom određivanja ovog pojma nailazi na napred izložena sporna pitanja. Zbog toga je prilično teško odrediti jedan precizan i jasan pojam veštaka. Svesni ovih teškoća, pokušaćemo na osnovu već poznatih definisanja pojma veštaka i izloženih stava, da sa svoje strane odredimo pojam veštaka. Naime, može se reći da je veštak stručno procesno sposobno fizičko lice koje pomaže organu krivičnog postupka u otkrivanju i utvrđivanju onih spornih činjenica za čije je otkrivanje i utvrđivanje potrebno posebno stručno znanje i umenje.

Iz ovako određenog pojma veštaka vidi se da se u krivičnom postupku može pojaviti kao veštak samo fizičko lice koje poseduje određeno posebno stručno znanje ili umenje i koje je procesno sposobno, tj. ima pravnu i poslovnu sposobnost. Isto tako, da bi ovo lice steklo svojstvo veštaka u krivičnom postupku ono mora biti imenovano od strane organa krivičnog postupka na zakonom predviđen način, tj. određenom procesnom odlukom. Najzad, specifičnost delatnosti veštaka i njegove uloge u krivičnom postupku utiče na to da je on samostalan učesnik, koji pruža stručnu pomoć organu krivičnog postupka. Naime, njegova delatnost i uloga u krivičnom postupku je nespojiva sa delatnošću i ulogom, kako organa krivičnog postupka i ostalih krivično procesnih subjekata, tako i sa drugim učesnicima u krivičnom postupku.

Prema tome, veštak vrši posebnu stručnu delatnost koja se sadržinski može sastojati u prvom redu od nalaza i mišljenja ili od druge stručne pomoći krivičnog postupka. Međutim, kako između delatnosti veštaka i delatnosti drugih subjekata i učesnika u krivičnom postupku postoje određene sličnosti, to je potrebno da se jasno odredi i bliže precizira samostalnost veštaka, kako bi se na taj način sagledale razlike koje postaje u njihovoj delatnosti.

Ovde se u prvom redu radi o sličnosti koja postoji između veštaka i stručnjaka odn. specijaliste, a zatim o sličnosti i razlikama koje postaje između veštaka i svedoka. Zbog toga će u daljem izlaganju biti detaljnije reći o sličnostima i razlikama između veštaka i ovih subjekata, kao i njihovom različitom položaju u krivičnom postupku.

2. Veštak i stručnjak u krivičnom postupku

Pitanje postojanja stručnjaka i njihova posebna delatnost i uloga u krivičnom postupku je sporno. Naime, kako naš zakonodavac nije izričito predvideo mogućnost učešća stručnih lica u svojstvu stručnjaka, odnosno specijaliste u krivičnom postupku, to postaje različita shvatanja u vezi sa njihovim postojanjem i njihovim procesnim položajem u krivičnom postupku, kao i sa prirodnom njihove delatnosti. Tako, na primer, ima teoretičara koji negiraju posebno postojanje stručnjaka u krivičnom postupku, polazeći od toga da postaje ra-

zličiti način i različite mogućnosti pružanja pomoći organu krivičnog postupka od strane veštaka.⁹⁾ Naime, smatra se da je veštak jedino stručno procesno sposobno lice koje kao učesnik krivičnog postupka pruža pomoć organu krivičnog postupka prilikom utvrđivanja činjenica i da ta pomoć može biti veoma raznovrsna.

Za razliku od ovih teoretičara, među kojima je većina naših, ima teoretičara koji smatraju da pored veštaka postoje u krivičnom postupku i takva stručna lica koja imaju svojstvo stručnjaka, odnosno specijaliste, bez obzira što između veštaka i ovih drugih lica postoje određene sličnosti. Ovakvo shvatanje naročito je zastupljeno u Sovjetskoj krivičnoprocesnoj teoriji, s obzirom da je zakonodavstvo SSSR-a izričito predviđelo specijalistu i odredilo njegov položaj u krivičnom postupku (čl. 1331. UPK RSFSR).¹⁰⁾ Naime, ovi teoretičari smatraju da je veštak samo ono stručno lice koje je od strne organa krivičnog postupka imenovano u tom svojstvu i čiji je osnovni zadat datak utvrđivanje spornih činjenica primenom posebnog stručnog znanja putem sopstvenog istraživanja na osnovu koga daje svoj nalaz i mišljenje. Prema tome, svi drugi načini pomoći stručnih lica organu krivičnog postupka su, prema njima, u nadležnosti stručnjaka, odnosno specijaliste. Prema ovim teoretičarima osnov za razlikovanje veštaka i specijaliste nalazi se u njihovom procesnom položaju, koji imaju u krivičnom postupku. Naime, dok se delatnost veštaka i njegov procesni položaj reguliše posebnim odredbama, dotle se delatnost specijalista reguliše normama kojima se predviđa forma i način izvođenja pojedinih procesnih radnji. Isto tako, rezultat delatnosti veštaka, tj. nalaz i mišljenje veštaka, fiksira se posebno, dok se rezultat delatnosti specijaliste fiksira u okviru rezultata izvedene krivičnoprocesne radnje.

Ako se sagleda suština navedenih stavova teoretičara u vezi sa pitanjem da li u krivičnom postupku učestvuju stručna lica samo u svojstvu veštaka ili pak i u svojstvu specijaliste, može se zaključiti da u samoj delatnosti stručnih lica u krivičnom postupku nema suštinske razlike, tj. posebno stručno znanje potrebno za utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku, koristi se na isti način bez obzira da li se stručno lice pojavljuje u svojstvu veštaka ili specijaliste. Naime, ovde se postavlja samo pitanje da li će se pojmom veštaka shvatati šire, odnosno uže. Ukoliko se pojmom veštaka shvati šire on bi mogao obavljati celokupnu stručnu delatnost i koristio bi sve načine pružanja

⁹⁾ Među našim teoretičarima ovakvo shvatanje ima Dr Vladimir Bayer, koji je detaljno i precizno izložio u svom delu: »Jugoslovensko krivično procesno pravo« II knjiga, Zagreb, 1972. god, str. 175 i dalje.

¹⁰⁾ Ovo shvatanje naročito zastupaju: Petruhin I. L. op. cit. str. 63 i dalje; Strogović M. S.: »Kurs Sovetskogo ugolovnogo processa«, Tom II, Moskva, 1970. str. 139 i 140; Kolmakov V. P.: »Sledstvenij osmotr«, Moskva, 1969. god. str. 38—42; Paliašvili A. Ja: »Procesualnoe položenie specialiste v ugolovnom processe«, Sov. Justicija, 1964. god. br. 5. str. 15—17 i dr.

Od naših teoretičara ovakvo shvatanje zastupa dr Vladimir Vodinelić koji je izložio u svojim radovima: »Priroda kriminalistike identifikacione ekspertize i njezino određivanje«, Pravni život, br. 3/1970. god; »Neki osnovni praktični i teoretski problemi kriminalističkih ekspertiza«, Pravni život, br. 11/1972. god. U vezi sa ovakvim shvatanjem, on predlaže da se u članu 222. st. 2. izvrši izmena u tom smislu da se uviđaj može obaviti uz sudelovanje stručnjaka, odnosno specijaliste, gde u prvom redu ima u vidu sudelovanje kriminalističkog tehničara.

pomoći organu krivičnog postupka na planu utvrđivanja činjenica. Ako bi se, pak, prihvatio uži pojam veštaka onda bi došlo do uvođenja u krivični postupak još jednog učesnika-specijaliste kome bi bilo povereno pružanje stručne pomoći organu krivičnog postupka kod izvođenja krivičnoprocесnih radnji dokaznog karaktera, odnosno pružanje stručnih saveta po drugim pitanjima i za koga bi važila druga procesna forma u pogledu njegovog angažovanja i fiksiranja rezultata njegove delatnosti. U vezi sa ovim pitanjem, smatramo da bi moglo da se prihvati shvatanje onih naših teoretičara, koji polazeći od šireg pojma veštaka, negiraju potrebu za postojanjem posebnih stručnih lica u svojstvu specijaliste. Naime, veštak kao stručno i procesno sposobno lice može koristiti sve zakonom dozvoljene načine za pružanje pomoći organu krivičnog postupka kod utvrđivanja činjenica, počev od toga da on sam utvrđuje činjenice putem istraživanja na zahtev organa krivičnog postupka, pa sve do ostalih načina pružanja pomoći na ovom planu, kao što je, na primer, davanje aspraktognog mišljenja o nekom stručnom pitanju, pružanje pomoći organu krivičnog postupka kod ispitivanja okrivljenog, saslušavanja svedoka, naročito u vezi sa postavljanjem određenih stručnih pitanja i objašnjenja dobijenih odgovora, kod izvođenja uviđaja, kod pretresanja, kao i davanje obaveštenja organu krivičnog postupka o mogućnosti sprovodenja veštačenja i koje vrste i slično. Prihvatajući ovo shvatanje, smatramo da bi ovako širu delatnost veštaka trebalo i zakonom preciznije regulisati, kako bi se što efikasnije mogla realizovati u praksi. Ovo naročito važi za procesnu formu imenovanja veštaka, kao i za formu fiksiranja rezultata veštačenja. To je potrebno učiniti i zbog toga što je u našem sada važećem procesnom zakonodavstvu regulisana uglavnom klasična delatnost veštaka, čiji se rezultat manifestuje kroz iskaz veštaka, odnosno kroz nalaz i mišljenje veštaka.

3. Veštak i svedok u krivičnom postupku

Zbog bitne sličnosti između funkcije veštaka i svedoka u krivičnom postupku postojalo je shvatanje, koje još uvek egzistira u anglosaksonskom pravu, prema kome se veštaci smatraju stručnim svedocima i pojmovno razvrstaju među svedoke.¹¹⁾ Imajući u vidu konstataciju iznetu ranije o tome da veštak ima posebnu funkciju u krivičnom postupku i da je iskaz veštaka posebno dokazno sredstvo u krivičnom postupku, sasvim je logično da se sa ovakvim shvatanjem ne možemo složiti. Međutim, kako između iskaza veštaka i iskaza svedoka, kao posebnih dokaznih sredstava postoje određene bitne sličnosti, a takođe i bitne razlike, to ćemo u ovom odeljku detaljnije razmotriti, kako sličnosti, tako i razlike između ova dva izvora saznanja činjenica.

Do sličnosti između iskaza veštaka i svedoka dolazi zbog toga što se i u jednom i u drugom slučaju radi o subjektima, koji svojim čulima neposredno opažaju činjenice važne za rasvetljenje i rešenje krivičnog događaja i iste saopštavaju sudu. To znači da i jedan i

¹¹⁾ Bayer V. Udžbenik II, op. cit. str. 179.

drugi iskaz dolazi na osnovu opažanja drugih lica, a ne organa krivičnog postupka. Isto tako, iskaz svedoka i veštaka spadaju u tzv. personalne (lične) izvore saznanja činjenica. Međutim, baš u ovim sličnostima izviru i osnovne razlike azmeđu njih. Prva razlika je u pogledu samog opažanja. Naime, veštak opaža činjenice i okolnosti na osnovu svog stručnog znanja i umenja i to čini svesno po nalogu suda, dok svedok opaža činjenice na osnovu opšteg znanja i bez predhodne pripremljenosti. Baš zbog ovoga, svedok je po pravilu nezamenljiv, a veštak je po pravilu zamenljiv. U pogledu stručnosti može se desiti da i svedok, kada opaža, koristi svoju stručnost, koju poseduje. Ovakvi svedoci obično se nazivaju stručnim svedocima. Isto tako, postoje razlike i u pogledu reprodukovanja percipiranog. Veštak po red reprodukcije opaženog u formi nalaza po pravilu daje i mašljenje lege artis, dok svedok uglavnom reprodukuje samo ono što je zapazio bez davanja bilo kakvih zaključaka i mišljenja. Međutim, ponekad se i kod reprodukcije opaženog od strane svedoka ne može potpuno isključiti određena forma stvaranja zaključaka (na primer, iskaz svedoka o tome kakvom se brzinom kretalo motorno vozilo). Takođe, svedok po pravilu svedoči o činjenicama i okolnostima, koje je opazio u prošlosti, odnosno za vreme zbivanja samog krivičnog događaja i van krivičnog postupka, a veštak, po pravilu, daje nalaz i mišljenje o činjenicama i okolnostima koje opaža u sadašnjosti i u toku samog krivičnog postupka. Na osnovu navedenih razlika različit je i položaj veštaka i svedoka u krivičnom postupku. Naime, veštak ima neka prava u krivičnom postupku koja nema svedok i to zahvaljujući prirodi iskaza veštaka i svedoka. Tako, na primer, veštaku se može dozvoliti razgledanje spisa predmeta. Isto tako, on može prisustvovati izvođenju nekih krivičnoprocesnih radnji, kao, na primer, uviđaju, sa slušanju okriviljenog, svedoka i slično, kojom prilikom može pružiti određenu stručnu pomoć organu krivičnog postupka u izvođenju ovih radnji.

Neka procesna zakonodavstva posebno izdvajaju iskaze tzv. stručnih svedoka i navode da između ovih svedoka i veštaka postoje minimalne procesne razlike. Tako, na primer, iskaze stručnih svedoka, kao poseban izvor saznanja činjenica, poznaje zakonodavstvo Nemačke Demokratske Republike. Naime, čl. 68. ZKP od 1952. godine glasi: »Ako su za razumevanje dokaznih činjenica potrebna specijalna znanja, tada se ispituju lica koja poseduju takva znanja uz primenu pravila o svedočkim iskazima«. Prof. Richard Schindler, autor udžbenika iz krivičnog postupka, obzašnjava da se »stručni svedok javlja stručnim licem koje je samo opažalo izvršenje krivičnog dela i može na osnovu svojih specijalnih znanja dati iskaz na osnovu poznavanja dela u vezi svog opažanja«. Institut stručnih svedoka poznat je i zakonodavstvu drugih zapadnih zemalja, kao, na primer, ZKP SR Nemačke (čl. 85.). Komentarišući ovu odredbu ZKP, Georg Schulz navodi sledeće: »Propis reguliše ispit tzv. specijalista — svedoka. Oni iskazuju u vezi sa određenim činjenicama i okolnostima iz prošlosti kojom prilikom ih karakterišu posredstvom svojih specijalnih znanja. Primer: lekar koji podnosi sudu istoriju bolesti, ocenjuje istu sa stanovišta svojih specijalnih znanja. Stručni svedok ne može biti zamenjen dru-

gim svedokom. Međutim, moguće je da specijalista — svedok istovremeno istupa u svojstvu veštaka, ako on pored prenošenja opaženih činjenica uglavnom podnosi sudu i njihovu veštačku ocenu.¹²⁾

Činjenica je da se u ulozi svedoka mogu pojaviti i lica specijalisti iz različitih oblasti nauke i tehnike. Međutim, naš zakonodavac, kao i sovjetski, ne pravi nikakvu razliku između svedoka sa opštim poznavanjem stvari i tzv. stručnih svedoka. Slična je situacija i u krivičnoprocesnoj teoriji. Smatramo, da je ovakav stav opravdan i da odgovara stvarnosti, zbog toga što bi ova razlika još više komplikovala i ovako komplikovanu oblast veštačenja sa mnogobrojnim nerešenim pitanjima i problemima, jer zaista ne postoji nikakva suštinska razlika između svedoka sa opštim znanjem i tzv. stručnog svedoka. Jedina razlika je u tome da tzv. stručni svedok ima veće mogućnosti za opažanje činjenica i okolnosti od svedoka sa opštim znanjem.

Najzad, postavlja se pitanje da li može svedok istovremeno biti i veštak u jednoj istoj krivičnoj stvari. Naš zakonodavac izričito je predviđao da se za veštaka može uzeti i lice koje je saslušano kao svedok (čl. 225. st. 2. ZKP). Na ovaj način rešeno je za sudsku praksu jedno dosta složeno pitanje u krivičnoprocesnoj teoriji. Naime, sporno je pitanje o tome da li je celishodno korišćenje jednog lica u dvostrukoj funkciji, s obzirom da to može uticati na nepristrasnost iskaza toga lica. Tako, na primer, lice koje je opažalo neke sporne činjenice kao svedok i o njima svedočilo, normalno je da će kasnije u ulozi veštaka nastojati da potvrdi svoj iskaz koji je dalo kao svedok, bez obzira što bi eventualno postojali neki nedostaci u ranijem neposrednom opažaju zbog slabih čula i sl. Imajući u vidu ove okolnosti, s pravom se smatra da navedenu zakonsku mogućnost treba koristiti samo u izuzetnim slučajevima.¹³⁾ Takvi slučajevi su retki, ali su u praksi mogući. Naime, može se dogoditi da je na primer, poznati hirurg bio slučajno prisutan kod napada na lice koje je tom prilikom povređeno. Ovo lice je preneto u bolnicu u kojoj ovaj lekar ordinira, gde je umrlo. U ovom slučaju navedeni hirurg će najpre dati iskaz kao svedok, a kasnije će, s obzirom da je lečio povređenog, dati i svoj nalaz i mišljenje, ukoliko bude imenovan za veštaka.¹⁴⁾ Ovom prilikom mora se voditi računa o onome što je ranije rečeno, tj. da je očigledno da ovaj lekar nije ni na koji način prouzrokovao smrt toga lica i da je u konkretnom slučaju nemoguće ili otežano imenovanje drugog stručnog lica u svojstvu veštaka.

Prema tome, očigledna je razlika između veštaka i svedoka, te se zbog toga ni u kom slučaju njihovi iskazi ne mogu poistovetiti. Isto tako, uprkos činjenici da je naš zakonodavac predviđao da se u ulozi veštaka može pojaviti i lice, koje je predhodno saslušano kao svedok, smatramo da se ova odredba mora tumačiti restriktivno, pa samim tim i njena primena treba da bude izuzetna. Ovo je potrebno i zbog toga, što su ova dva lica sa različitim funkcijama, te shodno principu odeljenosti krivičnoprocesnih funkcija u krivičnom po-

¹²⁾ Citirano prema Petruhni I. L, oč. cit. str. 59, 60.

¹³⁾ Dimitrijević D. op. cit. str. 192.

¹⁴⁾ Dr Mihailo Čubinski: Komentar Zakonika o sudskom krivičnom postupku kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1933. godine, str. 346.

stupku, nije poželjno da dođe do kumulacije ovih funkcija. U prilog ovog stava ide i činjenica da veštak u toku veštačenja, a naročito prilikom davanja nalaza i mišljenja, treba da bude nepristrasan i objektivan. Nasuprot ovome, iskaz svedoka, tj. činjenice i okolnosti sadržane u iskazu svedoka mogu poslužiti kao materijal za veštačenje, što je naročito slučaj kod saobraćajnih krivičnih događaja.¹⁵⁾

4. Sposobnost lica da bude veštak

Prilikom razmatranja pitanja pojma veštaka napomenuli smo da lice koje treba da se pojavi u krivičnom postupku, kao veštak, mora da poseduje dva osnovna svojstva, tj. posebno stručno znanje ili umijeće u procesnu sposobnost, tj. pravnu i poslovnu sposobnost.¹⁶⁾

Kako predmet veštačenja može biti veoma raznovrstan, što je slučaj i sa činjenicama koje se utvrđuju putem veštačenja, to samim tim i ktručno znanje i umijeće, koje veštak treba da poseduje, može biti veoma raznovrsno. Naime, zavisno od predmeta veštačenja i činjenica koje se utvrđuju putem veštačenja u krivičnom postupku, veštak mora da poseduje odgovarajuće stručno znanje ili umijeće iz ogdovaraće grane nauke, tehnike i zanata. Međutim, po svojoj prirodi stručno znanje veštaka treba da bude, po pravilu, iz vanpravne oblasti. Ovo zbog toga što se opravdano smatra da organ krivičnog postupka poseduje potrebno znanje iz oblasti prava i da može sa uspehom da rešava sva pravna pitanja u vezi sa konkretnim krivičnim događajem. Izuzetno može biti potrebno posebno stručno znanje veštaka i za rešavanje nekih pravnih pitanja, tj. predmet veštačenja mogu biti neke pravne odredbe. To će biti samo u slučajevima kada se radi o normama inostranog prava, ili, pak, o takvim normama domaćeg prava, koje sadrže tehnička pravila, normative i standarde, za čije razjašnjenje je potrebno posebno stručno znanje.

U vezi sa ovim svojstvom veštaka postavlja se pitanje, da li je potrebno korišćenje posebnog stručnog znanja i samim tim angažovanje veštaka za utvrđivanje činjenica u slučaju kada sam organ krivičnog postupka poseduje takvo stručno znanje. Po ovom pitanju postoje različita mišljenja u krivičnoprocеснос. teoriji. Ipak preovlađuje mišljenje prema kome je potrebno korišćenje posebnog stručnog znanja od strane veštaka i u slučaju kada organ krivičnog postupka eventualno poseduje stručno znanje za utvrđivanje nekih činjenica.¹⁷⁾ Smatramo da je ovakav stav teoretičara potpuno ispravan i prihvatljiv, što se vidi iz navedenih argumenata. Naime, u ulozi organa krivičnog postupka može se pojaviti u prvom redu sud, tj. istražni sudija, veće pozitivnih sudija i sudija porotnika. Izuzetno u ulozi organa krivičnog postupka može se pojaviti organ unutrašnjih poslova kada izvodi neke

¹⁵⁾ Vidi o tome opširnije Dr B. Petrić: »Uloga saobraćajnog tehničkog veštaka u sudskom postupku«, Referat podnet na Savetovanju o problemima veštačenja saobraćajnih nezgoda, održano decembra 1970. godine u Vrnjačkoj Banji.

¹⁶⁾ Marković B: »O dokazima«, op. cit. str. 178, 179.

¹⁷⁾ Tako, na primer, ovo mišljenje ima Dr Vladimir Bayer, Udžbenik II, op. cit. str. 179, 180. Dr Panta Marina: »Teorija na krivičnata postapka« (Skripta), Skoplje, 1958. godine, str. 178 i dr.

krivičnoprocesne radnje (čl. 143. ZKP). Prema tome, prilikom rešavanja nekog konkretnog krivičnog događaja može doći do toga da neki od navedenih sudija, odnosno službenih lica organa ununutrašnjih poslova poseduje dovoljno stručno znanje za utvrđivanje neke sporne činjenice. Ovakvo stručno znanje nekog od navedenih lica može najpre biti nedovoljno, a ukoliko bude dovoljno, ipak je potrebno angažovanje veštaka sa posebnim stručnim znanjem. Za ovakvo rešenje ima više opravdanih razloga. Osnovni razlog nalazi se u tome što je, kako smo videli, funkcija organa krivičnog postupka nespojiva sa funkcijom veštaka, jer je veštak poseban i samostalan učesnik u krivičnom postupku, naročito u istraživanju i utvrđivanju činjenica po pravilima nauke — lege artis. Dalje, ukoliko bi se ove činjenice utvrđivale na osnovu stručnog znanja nekog od sudija, taj sudija bi iste utvrđivao po pravilima i postavkama određene nauke — lege artis, a ne slobodno i na osnovu slobodnog sudijskog uverenja. Sem toga, ostali članovi veća, pošto ne poseduju posebno stručno znanje, naći će se u neravno-pravnom položaju, a treba da odlučuju ravnopravno sa članom veća, koji to znanje poseduje. Najzad, u ovom slučaju bi unekoliko i same stranke bile pogodjene, jer ne bi imale procesnu mogućnost da kontradiktorno razmatraju činjenicu utvrđenu na ovaj način, kao što je to slučaj kada veštak, na osnovu istraživanja, daje svoj iskaz javno i kada one imaju mogućnosti da u kontradiktornom izjašnjavanju doprinesu utvrđivanju ovakvih činjenica.

Prema tome, zbog svih napred iznetih razloga, organ krivičnog postupka trebalo bi da odredi utvrđivanje činjenica putem posebnog stručnog znanja lica koje se u krivičnom postupku pojavljuje kao veštak, bez obzira što taj organ ili neko od lica poseduje takvo stručno znanje. Kako činjenice, utvrđene putem veštačenja, primenom posebnog stručnog znanja podležu slobodnoj oceni suda, to eventualno posedovanje stručnog znanja od strane organa krivičnog postupka može istom koristiti za šot bolju i svestraniju ocenu iskaza veštaka.

Drugo osnovno svojstvo lica, koje treba da se pojavi kao veštak u krivičnom postupku, jeste procesna sposobnost, odnosno pravna i poslovna sposobnost. Ova sposobnost može biti apstraktna i konkretna. Apstraktna sposobnost je potpuno identična sa sposobnošću koja se traži za subjekte u pravu uopšte, tako da u ovom pogledu ne ma nikakvih specifičnosti u odnosu na lice koje se pojavljuje kao veštak u krivičnom postupku. Naime, u ovom slučaju od lica se traži da je punoletno, duševno zdravo i moralno podobno da bi moglo da stekne svojstvo veštaka uopšte, s tim da poseduje određeno posebno stručno znanje ili umenje. Konkretna sposobnost znači da se apstraktno procesno sposobno lice može pojaviti u svojstvu veštaka u krivičnom postupku u vezi sa konkretnim krivičnim događajem. S obzirom da je ova sposobnost u neposrednoj vezi sa pitanjem izuzeća veštaka, to će o istoj biti detaljnije reči u tom odeljku.

Pored ovih osnovnih svojstava, koja se traže od lica da bi se pojavilo kao veštak u krivičnom postupku, traži se da ovo lice poseduje još neke osobine, kako bi što bolje moglo da vrši svoju funkciju. Tako, na primer, pored posebne stručnosti, koja se po potrebi dokazuje određenom javnom ispravom (diplomom i sl.), od lica se traži

da poseduje i određeno iskustvo u stručnom praktičnom radu i to kako u struci uopšte, tako i u praktičnom radu na utvrđivanju činjenica u krivičnom postupku. Ovo je naročito slučaj u Sovjetskom Savezu, gde neki teoretičari predlažu i konkretnе mere za sticanje posebnog stručnog iskustva u radu na utvrđivanju činjenica u krivičnom postupku.¹⁸⁾ U vezi sa ovim, za što uspešniji rad veštaka traži se da isti poseduje osnovna znanja iz oblasti prava, naročito o onim pravnim odredbama kojim je regulisana problematika veštačenja. Naime, s pravom se zahteva da svaki veštak treba da bude po malo sudija, a sudija po malo veštak kako bi došlo do što uže saradnje između njih, a to bi omogućilo što svestranije utvrđivanje spornih činjenica. Isto tako, smatramo da posedovanje određenog stručnog iskustva uopšte i u praktičnom radu izvođenja veštačenja može zaista da utiče na bolji kvalitet rada veštaka. Uostalom, o ovome donekle vodi računa i naš zakonodavac na taj način što je predviđao postojanje liste stalnih veštaka za pojedine vrste veštačenja i njihovo imenovanje za veštaka u prvom redu. Što se tiče poznavanja pravnih propisa od strane veštaka, smatramo da to nije nužno. Međutim, opšte znanje iz oblasti prava, naročito propisa koji regulišu problematiku veštačenja, može biti od koristi u praktičnom radu na sprovođenju veštačenja.

Najzad, s pravom se zahteva od strane nekih teoretičara iz oblasti psihologije da stručna lica u svojstvu veštaka poseduju i neke lične moralne kvalitete, kao što je, na primer, skromnost, objektivnost, savesnost u radu, jasnost u mišljenju i izražavanju, nezavisnost u radu i sl.¹⁹⁾

5. Osnovi izuzeća veštaka

Među osnovnim moralnim odlikama veštaka kao učesnika u krivičnom postupku, nalaze se, objektivnost i nepristrasnost u toku sprovođenja istraživanja. Organ krivičnog postupka mora u svakom konkretnom slučaju da vodi računa o navedenim odlikama veštaka. Međutim, i pored ovoga, krivičnoprocesno zakonodavstvo mnogih zemalja predviđa razne osnove čije postojanje utiče na izuzeće veštaka. Navedeni osnovi, odnosno razlozi predstavljaju u stvari neku vrstu preventivnog delovanja na veštaka, kako bi se u konkretnoj situaciji što bolje uticalo na sprečavanje subjektivizma i pristrasnosti u radu veštaka.

Naš zakonodavac je, takođe, regulisao pitanje izuzeća veštaka, tj. predviđao je osnove koji automatski dovode do odstranjenja ve-

¹⁸⁾ Ljubarskij M: Podgotovka i ego učastie v sudelnom zasedaniji. Sovjetskaja justicija, 1963. god, br. 22, str. 8.

Potreba za posedovanjem posebnog stručnog iskustva od strane veštaka istaknuta je i od strane naših teoretičara, učesnika Simpozijuma »O sudskim veštačenjima«, koji je održan 17. i 18. novembra 1972. godine u Beogradu. Naime, posle konstatacije od strane većine učesnika navedenog Simpozijuma da je mnogo veštačenja koja se izvode od strane nestručnih i nesposobnih lica, s pravom se zahtevalo da se pitanju stručnosti i praktičnog iskustva lica koja se imenuju za veštace ubuduće posveti posebna pažnja.

¹⁹⁾ Dr Roland Grasberger: »Psihologija krivičnog postupka« (prevod), Sarajevo, 1958. god. str. 280 i dalje.

štaka iz krivičnog postupka, čim se utvrđi njihovo postojanje. Naime, zanodavac je ustvari ovo pitanje regulisao na negativan način, tj. predvideo je koje od stručnih i apstraktno pravo i poslovno sposobnih lica ne može biti veštak u konkretnoj krivičnoj stvari. Isto tako, naš zanodavac je u stvari ovo pitanje regulisao na negativan način, tj. pred u ovom slučaju predvideo shodnu primenu odredaba ZKP kojima su regulisani osnovi za azuzeće sudija i sudija-porotnika i svedoka. Tako, na primer, u čl. 43. ZKP predviđeno je da će se odredbe o izuzeću sudija i sudija porotnika shodno primenjivati i na javne tužioce, zapisničare, kao i na veštace, ukoliko za njih nije što drugo određeno. Da bi se videlo da li je i što drugo određeno za veštace zanodavac upućuje na član 225. istog Zakonika. U ovom članu je predviđeno da se za veštaka ne može uzeti lice koje se ne može saslušati kao svedok ili lice koje je oslobođeno od dužnosti svedočenja, kao ni lice prema komе je krivično delo učinjeno, a ako je uzeto na njegovom nalazu i mišljenju ne može se zasnovati sudska odluka. U istom članu je predviđeno da se za veštaka može uzeti lice koje je saslušano kao svedok. Prema tome, i u ovom članu zanodavac je takođe predvideo shodnu primenu odredaba ZKP kojima su regulisani osnovi za izuzeće svedoka. Zbog toga, da bi smo utvrdili o kojim se to licima radi, potrebno je da se konkretno upoznamo sa odredbama ZKP-a, koje regulišu ovu oblast. Naime, prema ovim odredbama kao svedok se ne sme saslušati lice koje bi svojim iskazom povredilo dužnost čuvanja službenie ili vojne tajne i branilac okrivljenog o onome što mu je okrivljeni kao svom braniocu poverio. Isto tako, oslobođeni su od dužnosti svedočenja bračni drug okrivljenog, određeni krug bliskih srodnika i verski ispovednik (čl. 211. i 212. ZKP).

U vezi sa ovim odredbama o osnovima za izuzeće veštaka postavlja se pitanje na koji način treba shvatiti odredbe ZKP u pogledu shodne primene odredbi o izuzeću sudija i sudija porotnika i svedoka u odnosu na veštace. Naime, pitanje se postavlja da li je moguće i nužno sve osnove za izuzeće sudija i sudija porotnika i svedoka primeniti i na izuzeće veštaka. Ako se bliže sagleda sadržina pojedinih osnova za izuzeće sudija i sudija porotnika koji su predviđeni u čl. 39. ZKP, dolazi se do zaključka da se neki od osnova ne mogu primeniti na izuzeće veštaka. To je, na primer, slučaj sa osnovom koji je predviđen podtač. 4. i 5. čija se suština sastoji u tome da se sudija ili sudija porotnik izuzima u slučaju kada je u istom krivičnom predmetu vršio neke istražne radnje ili je u postupku učestvovao u nekom drugom svojstvu, odnosno ako je u istom predmetu sudelovao u donošenju odluka nižeg suda. U vezi sa ovim smatramo da ne postoje zakonske smetnje da se u postupku pred višim sudom angažuje veštak koji je bio imenovan za veštaka od strane nižeg suda. Zatim, veštak koji je imenovan od strane istražnog sudije u istrazi i vršio veštačenje, po pravilu se pojavljuje i na glavnom pretresu i daje svoj iskaz. Isto tako, pitanje je da li se svi osnovi, koji se odnose na odnos srodstva, mogu shodno primeniti i na veštace za njihovo izuzeće. Najzad, osnov predviđen u tač. 1. navedenog člana, predviđen je i u članu 225. samo u drukčijoj formulaciji, ali je suština ista. Naime, smatramo da između lica koje je oštećeno krivičnim delom i lica prema komе je krivično

delo učinjeno nema suštinske razlike, jer nije moguće da se prema jednom licu učini krivično delo, a da ne bude oštećeno, ali je izuzetno moguće da krivično delo bude učinjeno prema drugom licu, a da tim krivičnim delom bude oštećeno i lice koje treba da bude imenovano za veštaka. Najzad, lice koje je salušano kao svedok, izuzeto je od mogućnosti vršenja sudske funkcije, ali nije isključeno od mogućnosti da bude veštak u istoj krivičnoj stvari. Slična je situacija i sa shodnom primenom odredaba ZKP, koje se odnose na izuzeće svedoka, mada je primena ovih odredbi i na izuzeće veštaka više moguća i logičnija.

Međutim, i ovde postoje neka pitanja koja zaslužuju posebna razjašnjenja. Jedno od tih pitanja odnosi se na osnov izuzeće veštaka u slučaju ako bi svojim iskazom povredio dužnost čuvanja službene ili vojne tajne i njegovu shodnu primenu na izuzeće veštaka. Ima teoretičara koji smatraju da postoji nemogućnost primene ovog osnova i na isključenje veštaka. Naime, smatra se da će svako ko bude veštac otkriti službenu ili vojnu tajnu u slučaju ako je veštačenje spojeno sa otkrivanjem ove tajne, a ono je potrebno.²⁰⁾ U vezi sa ovim pitanjem, smatramo da je zakonodavac isključio veštaka u slučaju ako bi svojim iskazom otkrio službenu ili vojnu tajnu na čije čuvanje je lično obavezan zakonom, ali se to ne odnosi na slučaj kada se od veštaka traži da utvrdi da li je neko drugo lice svojim iskazom otkrilo službenu ili vojnu tajnu, tj. iznelo činjenice i okolnosti koje predstavljaju sadržinu tajne, (na primer, nepotrebno otkrivanje lekarske tajne od strane lekara koji je lečio bolesnika, ako je kasnije imenovan za veštaka i sl.). Prema tome, ukoliko dođe do ovakve situacije, može se uvek naći drugo stručno lice koje će u svojstvu veštaka utvrditi okolnosti u vezi sa kršenjem obaveze čuvanja službene ili vajne tajne nekog drugog lica.

Slična je situacija i sa shodnom primenom odredaba ZKP na veštaka kojima je regulisano pitanje oslobođenja od dužnosti svedočenja verskog ispovednika. Naime, i u ovom slučaju ako se kao sporno pojavi neko teološko pitanje nije nužno da se za razjašnjenje istog angažuje verski ispovednik okriviljenog, već to može učiniti drugi teološki stručnjak, koji u konkretnom slučaju nije zainteresovan.

Najzad, članom 232. st. 2. ZKP predviđeno je da se za pregled i obdukciju leša ne može imenovati kao veštak lekar, koji je lečio umrlog, s tim što se isti može pozvati da prisustvuje veštačenju, ukoliko je to potrebno radi davanja objašnjenja o toku i okolnostima bolesti. Ovakvo rešenje zakonodavac je predviđao zbog toga da bi uglavnom sprečio da uzrok smrti utvrđuje lice koje je, možda, samo prouzrokovalo smrt toga lica što bi nužno dovelo do toga da ovo stručno lice bude pristrasno.

Iz ovakve zakonske formulacije proizilazi da se ovakav lekar izuzetno može imenovati za veštaka. U slučaju angažovanja ovog lekara za veštaka, s pravom se traži da do toga može doći samo onda kada je očigledno da smrt umrloga nema nikakve uzročne veze sa lečenjem od strane toga lekara i da je imenovanje drugog lekara skopčano sa

²⁰⁾ Bayer V. Udžbenik II — op. cit. str. 181.

teškoćama.²¹⁾ Prema tome, postojanje bilo kog drugog razloga, kao što je eventualno povećanje troškova postupka zbog angažovanja drugog lekara i sl, ne bi moglo da utiče na imenovanje za veštaka lekara, koji je lečio umrlog. Ukoliko se o ovoj okolnosti ne vodi dovoljno računa, pa dođe do angažovanja ovog lekara za veštaka i njegov kasniji iskaz ima uticaj na nezakonito i nepravilno donošenje sudske odluke, to može poslužiti kao razlog za napadanje takve sudske odluke. Najzad, kao što smo videli, lekar koji je lečio umrlog kao veštak u toku veštačenja mora da vodi računa o lekarskoj etici, odnosno može da otkrije samo one činjenice i okolnosti, koje su nužne za uspešno utvrđivanje uzroka smrti.

S obzirom da zakonodavac nije predviđao shodnu primenu odredaba ZKP u pogledu postupka za izuzeće sudsije i sudsije porotnika i na veštake, postavlja se pitanje da li se ove odredbe mogu koristiti i u postupku izuzeća veštaka. U vezi sa ovim pitanjem, smatramo da nema smetnji da se u postupku izuzeća veštaka primenjuju odredbe koje važe za postupak izuzeća sudsija i sudsija porotnika. Prema tome, organ krivičnog postupka vodi računa o postojanju osnova za izuzeće veštaka po službenoj dužnosti, te je dužan da pokrene postupak izuzeća veštaka po sopstvenoj inicijativi uvek kada postoji neki od osnova za izuzeće veštaka. Isto tako, na postojanje zakonskih osnova za izuzeće veštaka mogu ukazati i stranke, a i sam veštak, te i u tim slučajevima organ krivičnog postupka je dužan da pokrene postupak za izuzeće. Da bi stranke mogle da koriste ovo svoje pravo, zakonodavac je predviđao da je organ krivičnog postupka dužan da strankama i njihovim punomoćnicima saopšti imena veštaka po pravilu pre preduzetog veštačenja. Najzad, zakonodavac je predviđao da žalba na rešenje, kojim se odbija zahtev za izuzeće veštaka, odlaže izvršenje veštačenja, ako ne postoji opasnost od odlaganja. Inače, u svojim zahtevima za izuzeće stranke mogu da se pozivaju u prvom redu na osnove predviđene u ZKP za izuzeće veštaka, a takođe mogu da iznose i okolnosti koje mogu uticati na objektivnost i nepristrasnost veštaka predviđene u tač. 6. čl. 38. ZKP. Ipak, stranke ne mogu zahtevati izuzeće veštaka zbog toga što postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu stručnu sposobnost, a ne postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost. Stranke bi mogle samo da učine predlog organu krivičnog postupka da ne određuje to lice za veštaka s obzirom na postojanje navedenih okolnosti. Inače, stranke mogu staviti zahtev za izuzeće veštaka najkasnije do početka veštačenja, obično odmah posle saopštenja imena veštaka. Međutim, ako su stranke saznale za postojanje osnova za izuzeće veštaka kasnije, odnosno posle izvršenog veštačenja i u tom smislu podnele osnovan prigovor, smatraće se kao da je zahtev podnet pre veštačenja, zbog čega će sud biti dužan da odredi ponovno veštačenje i da imenuje druge veštake, ako to dozvoljavaju konkretnе okolnosti, tj. objektivne mogućnosti za izvođenje ponovnog veštačenja, s obzirom na eventualno uništenje materijala veštačenja. Isto tako, na određivanje ponovnog veštačenja, mogu uticati i subjektivne okolnosti kao što je, na primer, nemogućnost imenovanja drugih veštaka iste stručnosti i sl.

²¹⁾ Bayer V. Udžbenik II — op. cit. str. 181.

Slična je situacija u pogledu osnova za izuzeće veštaka i u krivičnoprocesnim zakonodavstvima drugih zemalja, s tim što postoje izvesna odstupanja u pogledu predviđanja manjeg ili većeg broja osnova za izuzeće veštaka. Tako, na primer, krivičnoprocesno zakonodavstvo RSFSR predviđa i taksativno nabraja deset različitih osnova. Među ovim osnovama su vršenje drugih funkcija u krivičnom postupku, srodstvo veštaka sa bilo kojim učesnikom u krivičnom postupku, zatim ako se u krivičnom postupku pojavljuje kao svedok, tumač, rezvizor i najzad, ako postoje druge okolnosti koje daju osnova da se veštar smatra neposredno ili posredno lično zainteresovan ili se otkrije njegova nenađežnost. Isto tako, kao poseban osnov predviđa se službena ili druga zavisnost veštaka od okriviljenog, oštećenog, privatnog tužioca i sl. Najzad, izuzeće veštaka je moguće i u slučaju kada se utvrđi njegova stručna nesposobnost.²²⁾

Prema tome, skoro da nema zakonodavstva koje ne predviđa mogućnost eventualnog izuzeća veštaka, jer se polazi od osnovne postavke da je veštar u osnovi zamjenljiv za razliku od svedoka. Izuzetak u ovom smislu predstavlja sudska praksa u francuskom pravosuđu, koja zauzima takav stav da veštar u krivičnim stvarima i u krivičnom postupku ne može da bude izuzet, dok se to može učiniti samo u građanskim stvarima i građanskom postupku.²³⁾

6. Prava i dužnosti veštaka

Kako je veštar učesnik u krivičnom postupku i svojom aktivnošću doprinosi otkrivanju i utvrđivanju spornih činjenica, to mu ovo svojstvo omogućava da ima određeni fond prava i dužnosti. Sam fond prava i dužnosti veštaka određuje njegov procesni položaj u krivičnom postupku i granice njegove delatnosti u toku istraživanja spornih činjenica i okolnosti. Naš zakonodavac ne određuje taksativno koja sve prava i dužnosti ima veštar u krivičnom postupku, već u članu 224. ŽKP samo navodi da je veštar dužan da se odazove pozivu i dati svoj nalaz i mišljenje. U istom članu navode se posledice neodazivanja poziva i odbijanja veštačenja.

Za razliku od našeg zakonodavca, sovjetski zakonodavac je u ovom pogledu mnogo precizniji. Tako je u članu 82. UPK RSFSR predviđeno da je veštar dužan da se odazove na poziv lica, koje sprovodi izviđaj, islednika, javnog tužioca i suda i da dâ objektivno mišljenje po pitanjima koja su mu postavljena. Ako postavljeno pitanje prelazi okvire stručnih znanja veštaka, ili ako su dostavljeni materijali nedovoljni za davanje mišljenja, veštar pismeno obaveštava organa koji je odredio veštačenje da je nemoguće dati mišljenje. U stavu drugom istog člana taksativno su nabrojana i prava veštaka. Tako veštar ima pravo da se upozna sa materijalima koji se odnose na predmet veštačenja, da postavlja zahteve da mu se dostave dopunski materijali neophodni za davanje mišljenja i da prisustvuje sa dozvolom lica koje sprovodi izviđaj, islednika, javnog tužioca i suda, pri ispitivanju po-

²²⁾ Petruhin I. L. op. cit. str. 180, 181.

²³⁾ Vasiljević T. op. cit. str. 330.

jedinih lica i drugim islednim i sudskim radnjama, kao i da postavlja ispitivanim licima pitanja koja se odnose na predmet veštačenja. U istom članu su predviđene i posledice za veštaka koji ne ispunjava zakonom predviđene dužnosti ili ih ne ispunjava kako treba.

No, i pored toga, što naš zakonodavac nije detaljnije predvideo dužnosti i prava veštaka u toku izvođenja veštačenja, može se na osnovu opštih odredbi Zakonika o krivičnom postupku utvrditi koje su osnovne dužnosti i prava veštaka u krivičnom postupku. Imajući u vidu suštinu i prirodu samog veštačenja može se konstatovati da je osnovna dužnost veštaka da se prihvati izvođenja veštačenja i da nakon sprovedenog istraživanja sačini svoj nalaz i mišljenje. Naime, naš zakonodavac je predvideo obavezu za stručno lice da se primi dužnosti veštačenja ukoliko je imenovano od strane organa krivičnog postupka i ako ne postoje zakonski osnovi za njegovo izuzeće u konkretnom slučaju. Iz ove osnovne dužnosti proizilaze i druge dužnosti za veštaka. Tako, na primer, imajući u vidu da je veštačenje zakonska dužnost za lice koje je imenovano kao veštak, ono je dužno da se oda zove pozivu organa krivičnog postupka kako u toku istrage, tako i na glavnom pretresu, bez obzira da li eventualno postoji neki zakonski osnov za isključenje ili oslobođenje od dužnosti veštačenja, da istraživanje obavi u granicama maksimalnog korišćenja svog stručnog znanja i umenja, da u svom radu bude objektivno i nepristrasno. Isto tako, veštak je dužan da se u toku veštačenja kreće u okviru zadataka postavljenih pred njim u naredbi o određivanju veštačenja i imenovanju veštaka. Ukoliko u toku istraživanja otkrije neke činjenice i okolnosti van granica postavljenih zadataka, u tom klučaju je dužan da upozna organa krivičnog postupka i da od njega zatraži postavljanje zadataka i pitanja u tom pravcu. Najzad, veštak je dužan da položi zakletvu, ako to od njega zatraži organ krivičnog postupka.

Da bi veštak mogao da odgovori svim ovim dužnostima, a naročito osnovnoj dužnosti da se prihvati veštačenja i da o rezultatima veštačenja sačini svoj nalaz i mišljenje, odnosno pruži drugu pomoć organu krivičnog postupka, nužno je da mu se od strane zakonodavca i organa krivičnog postupka predvide i odgovarajuća prava, koja će u stvari predstavljati dužnosti za organa krivičnog postupka. Tako, na primer, osnovno pravo veštaka jeste njegovo upoznavanje sa predmetom veštačenja i sa materijalom koji se odnosi na predmet veštačenja. U vezi sa ovim veštaku se mora omogućiti da razgleda predmet veštačenja i druge materijale koji su u vezi sa predmetom, da prisustvuje izvođenju nekih krivičnoprocesnih radnji, ako je to potrebno za uspešno izvođenje veštačenja. Isto tako, veštak ima pravo da zahteva dostavljanje dopunskog materijala od strane organa krivičnog postupka. U tom cilju veštak može tražiti da se neko lice sasluša kao svedok na okolnosti koje su vezane za uspeh veštačenja i da on prisustvuje njegovom saslušanju ili da mu se omogući razgledanje spisa krivičnog predmeta. Ukoliko prisustvuje izvođenju nekih krivičnoprocesnih radnji veštak ima pravo da postavlja pitanja, da stavlja određene predloge i sl. Dalje, veštak ima pravo da od organa krivičnog postupka zatraži imenovanje još nekog stručnog lica za veštaka, ako utvrdi da nije stručan u pogledu izvršenja nekih zadataka, postavljenih od strane

organa krivičnog postupka. Ovo je potrebno zbog toga što veštak nije zakonom ovlašćen da sam zatraži pružanje stručne pomoći od strane drugih stručnih lica, jer za rezultate veštačenja on lično snosi odgovornost. Najzad, veštak ima pravo na naknadu troškova učinjenih povodom veštačenja i na nagradu, čiju visinu određuje organ krivičnog postupka. Naknada troškova veštačenja i nagrada veštaku isplaćuje se iz sredstava organa krivičnog postupka, s tim što se kasnije unosi u troškovnik krivičnog postupka.

Slične dužnosti i prava predviđaju i neka krivičnoprocesna zakonodavstva zemalja zapadne Evrope. Tako, na primer, krivičnoprocesno zakonodavstvo SR Nemačke predviđa kao osnovne dužnosti najpre dužnost preuzimanja zadataka veštačenja pod određenim uslovima od kojih je osnovni uslov stručna sposobnost (čl. 75. ZKP SRN). Zatim, veštak je dužan da se odazove pozivu sudske komisije, koja dužnost će biti ublažena ubuduće samo na one slučajevе kada učesnici postupka smatraju da podneseno pismeno mišljenje nije dovoljno. Najzad, dužnost je veštaka da sačini istinito mišljenje o onome što je zapazio u toku istraživanja. Veštak je takođe dužan da položi zakletvu, ako to zatraži sudija. U pogledu prava veštaka smatra se da ona odgovaraju njegovim dužnostima. Tako, na primer, veštak ima pravo da ima uvid u spise, ako je to potrebno, da zahteva saslušanje svedoka, ili okrivljenog, da prisustvuje njihovim saslušanjima i da neposredno postavlja pitanja (čl. 80.). Najzad, kao pravo veštaka predviđeno je njegovo slobodno komuniciranje sa licima koja su smeštena u nekoj ustanovi za lečenje i negu i pravo veštaka da bude saslušan (čl. 81.).²⁴⁾ Slične obaveze i prava veštaka predviđaju zakonodavci većine evropskih država, s tim što u pogledu obima i konkretnе sadržine istih ima određenih razlika. Tako, na primer, u francuskom krivičnoprocesnom pravu predviđena je obaveza prihvatanja i vršenja veštačenja samo za lekare kao veštake a za druge veštace ova obaveza postoji samo u slučaju kada se radi o tzv. flagrantnim krivičnim delima, tj. kada se radi u slučajevima zaticanja izvršioca krivičnog dela na samom izvršenju.²⁵⁾

Kako se može desiti da veštak ne odgovori svojim dužnostima ili iste ispunjava alkavо i neodgovorno, zakonodavac je predviđao i određene štetne posledice, koje u tom slučaju mogu pogoditi veštaka. Tako, na primer, naš zakonodavac je predviđao da ukoliko veštak, koji je uredno pozvan, ne dođe, a izostanak ne opravda, ili pak, odbije da veštaci, u tom slučaju može mu se naložiti da naknadi prouzrokovanе troškove, a može se i novčano kazniti do 500 dinara. Međutim, ako se veštak ne odazove pozivu da dođe na glavni pretres u tom slučaju može se obavezati da nadoknadi prouzrokovanе troškove, može biti kažnjjen do 500 dinara i najzad, može se prema njemu primeniti mera dovođenja. Najzad, ako veštak sačini lažni nalaz i mišljenje u tom slučaju će krivično odgovarati, kao i svedok (čl. 283. KZ). Interesantno je da je sovjetski zakonodavac predviđao i rigoroznije mere prema onom veštaku koji odbija ili izbegava da ispunjava svoje obaveze, ili daje

²⁴⁾ Dr Friedrich Gerdс: »Pravni problemi dokaza veštačenjem«, Izbor članaka iz stranih časopisa, 1966. godine, br. 4, str. 391.

Karl Peters, op. cit. str. 308.

²⁵⁾ Vasiljević T. Učbenik op. cit. str. 331.

Pierre Bouzet et Jean Pinet, udžbenik, op. cit. str. 1144.

lažno mišljenje. Tako, na primer, veštak koji se ne odazove pozivu može se prinudno dovesti, a za odbijanje i izbegavanje svoje obaveze može snositi i krivičnu odgovornost, što je slučaj i sa davanjem lažnog mišljenja (čl. 82. st. 3. UPK RSFSR).

Prema tome, organ krivičnog postupka je obavezan da po službenoj dužnosti vodi računa o potpunom i pravilnom realizovanju prava i dužnosti veštaka u toku sprovođenja veštačenja. Ovo je potrebno zbog toga što ova okolnost utiče na uspeh veštačenja, a samim tim u krajnjoj liniji i na pravilno i pravedno rasvetljavanje i rešenje onih spornih činjenica za čije je rasvetljenje i rešenje potrebno posebno stručno znanje. I ovom prilikom se potvrđuje postavka da veštak postaje sve važnija figura u krivičnom postupku.

LA POSITION DE L'EXPERT DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

R é s u m é

Un acte criminel es par son contenu assez compliqué, car il est composé de faits variés. Parmi ces faits il y en a de plus en plus de tels dont pour leur découverte et leur constatation il est nécessaire de posséder des connaissances techniques et de l'habileté. La personne compétente qui coopère avec l'organe de la procédure pénale dans la découverte et la constatation des faits de ce genre s'appelle expert.

Pour qu'une personne puisse avoir la qualité d' expert dans la procédure pénale, elle doit posséder deux qualités fondamentales: la compétence spéciale dans le dogaine de la science, de la technique ou de l'artisanat, et la capacité processive. En partant de ces qualités fondamentales, les théoriciens définissent généralement d'une manière identique la notion d'expert, avec certaines divergences. En prenant en considération les attitudes des théoriciens, tant nationaux qu'étrangers, nous avons essayé de déterminer la notion d'expert. En effet nous estimons que l'expert est une personne compétente, physiquement capable, qui prête son concours à l'organe de la procédure pénale dans la découverte et la constatation des faits contestés, dont il est nécessaire de posséder des connaissances techniques et de l'habileté pour leur découverte et leur constataion.

D'une telle définition de la notion d'expert on peut s'apercevoir que dans la procédure pénale peut se présenter comme expert seulement une personne physique, sans égards que l'expertise peut être confiée aussi à une personne morale. En effet, nous estimons que dans le cas que l'expertise est confiée à une personne morale, il s'agit seulement de la nomination indirecte d'un expert, et que l'expertise est toujours exécutée par un plusieurs experts, qui sont individuellement responsables des résultats de l'expertise. La personne qui est nommée expert doit posséder des qualités professionnelles déterminées, qui sont prouvées par le diplôme, et il est couhaitable qu'elle possède aussi une expérience déterminée dans le travail pratique technique. De même cette personne doit posséder la capacité processive, c'est-à-dire la capacité de jouissance des droits et la capacité de l'exercice des droits, qui peut être abstraite, identique à la capacité dans le droit en général, et concrète, ce qui signifie la possibilité d'une personne de se présenter comme expert dans l'affaire criminelle concrète. A ce sujet, presque toutes les législations, et la notre aussi prévoient les raisons déterminées, qui influent sur l'exclusion ou l'exception des experts, c'est-à-dire qui contribuent au travail objectif et impartial des experts.

D'après sa position, l'expert est un sujet indépendant dans la procédure pénale et sa qualité est incompatible avec la qualité de n'importe quel autre sujet, parce que le résultat de son activité est — la déclaration de l'expert est un moyen probant indépendant. En tant que sujet particulier et indépendant,

l'expert possède des droits et des devoirs prévus par la loi. Le devoir essentiel de l'expert est d'accepter l'expertise, et de la réaliser d'après les règles de sa profession — lege artis et de faire sa déclaration. Dans ce but, l'expert est obligé de répondre à l'appel de l'organe de la procédure pénale. Dans le cas contraire il subira les conséquences dommageables prévues par la loi, telles que la compensation des frais qui ont été causés, la peine pécuniaire jusqu'à 500 dinars et la mesure d'amener, qui sera appliquée si l'expert ne se présente pas aux débats judiciaires. Si l'expert fait une déclaration mensongère il sera pénalement responsable. A part les devoirs l'expert a aussi des droits déterminés, tels que de prendre connaissance de l'objet de l'expertise, la présence dans la production des preuves, la compensation des frais de l'expertise et le droit à la récompense.

Vu que l'expert est un sujet indépendant dans la procédure pénale, il faut le distinguer des autres sujets qui lui sont ressemblants, tels que l'existence éventuelle d'un technicien ou d'un spécialiste qui prête assistance à l'organe de la procédure pénale dans la production de certaines preuves et dont la position processive est différente. La situation est semblable avec le témoin, entre lequel et l'expert existent des analogies déterminées, mais aussi de plus grandes différences, qui se manifestent surtout dans la spécialité de l'expert, qu'il utilise à l'occasion de l'observation directe des faits.

Par conséquent, l'expert est un sujet indépendant dans la procédure pénale, et sa déclaration est un moyen probant indépendant, qui acquiert de plus en plus une position dominante, eu égard que le nombre des faits qui sont constatés par l'application des connaissances techniques spéciales ou l'habileté est toujours plus élevé.

